

BIBLIOGRAFIJOS TEORIJOS MINTIS
LIETUVOJE (IKI 1940 M.)

VLADAS ŽUKAS

Lietuvių bibliografija iki 1917 m. buvo sukaupusi nemažą praktinį patyrimą — parengta turiniu ir metodika vertingų darbų, tačiau teorinis to patyrimo apibendrinimas buvo menkas. Dėl nepalankių lietuvių kultūros vystymosi sąlygų trūko platesnio visuomenės susidomėjimo bibliografija, nebuvo tuos klausimus tiriančių mokslo įstaigų, bibliotekų, periodinių leidinių. Nebuvo išsamesnių literatūros ir spaudos istorijos darbų, kurie būtų ryškiau nubrėžę tų mokslo šakų ir bibliografijos ribas. Netolygiai vystėsi įvairios bibliografijos šakos. Daugiausia dėmesio buvo kreipiama į retrospektyvinę lietuvių spaudos ir kraštotyros bibliografijas. Neturėta bibliografijos istorijos, kuri susistemintų ir apibendrintų ankstesnių bibliografų pasiekimus. Dėl to iki 1917 m. lietuvių bibliografų darbuose sutinkame vos vieną kitą teorinės reikšmės mintį.

M. Stankevičius į savo rengiamą „Lietuvių bibliografiją“ žiūrėjo kaip į lietuvių literatūros (tiksliau — spaudos, raštijos) istoriją¹. Tokios koncepcijos ištakos yra dvejopo pobūdžio: XIX pab. lietuvių bibliografų darbuose literatūros istorija ir bibliografija dar nebuvo galutinai atsiribojusios, kita vertus, M. Stankevičiaus pažiūros į bibliografiją rodo, kad jai buvo keliami ne tik informacijos, bet ir moks-

liniai uždaviniai — spaudos istorijos tyrimas.

E. Volteris S. Baltramaičio veikalo „Lietuviškų ir senųjų prūsų knygų sąrašo“ recenziijoje² rašė, kad bibliografija turi duoti pilną tautos literatūros pasiekimų vaizdą ir dėl to negali apsiriboti tik knygomis, o turi apimti ir periodikoje išspausdintus kūrinius. E. Volteris taip pat reikalavo platesnių užregistruotos spaudos apibendrinimų. Bibliografas, rašė E. Volteris, pridėjęs pagalbines rodykles ir statistikos lenteles, galėjo pavaizduoti leidinių skaičių šimtmečiais, knygų ir periodikos statistiką, pasaulietinio ir religinio turinio leidinių santykį, knygų tiražus, bibliografines retenybes ir kt. Statistikos duomenys apie lietuvių spaudoje panaudotą šriftą (lotynų, gotišką, rusišką) turėtų ne tik mokslinės, bet ir politinės reikšmės — parodytų kokių šriftu spausdintos knygos tarp lietuvių daugiausia paplitusios ir reikalaujamos. Tai buvo svarbu, kovojant prieš spaudos uždraudimą. E. Volterio pažiūros yra sietinos su XIX a. pab. Rusijoje pradėjusia intensyviai vystytis knygotyra.

Poleminiuose straipsniuose dėl savo darbų³ S. Baltramaitis pažymėjo bibliografijos informacinę funkciją ir jos reikšmę spaudos istorijai, rašė, savo veikalui norėjęs pavaizduoti lietuvių spaudos raidą.

¹ Bibliografia Litewska. Kraków, 1889, p. III.

² „Mittellungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft“, 1892, B. 3, H. 17, p. 477—479.

³ Baltramaitis S. Bibliografija.—„Lietuvos žinios“, 1905, kovo 4 (19), Nr. 60.

Literatūros istorikas ir bibliografas M. Biržiška poleminiame straipsnyje „Apie literatūros istoriją ir mūsų „istorijas“⁴ palietė literatūros kūrinių vertinimo kriterijų klausimą. Jis nurodė to meto lietuvių literatūros istorijos ryšius su bibliografija, pažymėjo, kad literatūros reiškiniai daugiausia apibūdinami bibliografijos žvilgsniu, o mažai aptariami kultūriniu-visuomeniniu ir visai nenagrinėjami meniniu atžvilgiu. M. Biržiška taip pat rašė apie personalinių rašytojų bibliografijų reikšmę literatūros mokslui.

Buržuazinėje Lietuvoje mokslo ir kultūros gyvenimas kasmet darėsi intensyvesnis. Išaugo bibliografijos poreikavimas. Bibliografijos darbas ėgijo platesnį mastą. Tolesnei lietuvių bibliografijos raidai reikėjo teoriškai apibendrinti ankstesnių autorių patyrimą, nubrėžti naujas jos vystymosi gaires. Reikėjo išaiškinti bibliografijos visuomenines ir kultūrinės funkcijas, įvairių autorių darbų pozicijas ideologinėje kovoje. Praktinei bibliografinėi veiklai metodikai ir darbo organizacijai — labai svarbūs buvo tokie teoriniai klausimai, kaip bibliografijos objekto aptarimas, bibliografijos rūšių (šakų), jų uždavinių ir specifikos išaiškinimas.

Bibliografijos teorijos klausimų

svarstymą aktyvizavo tokių reikšmingų veikalų, kaip V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijos“ pirmųjų dalių pasirodymas. J. Tumas-Vaižgantas straipsnyje „Kūryba“ rašė, kad iki V. Biržiškos lietuviai turėjo bibliografų, bet neturėjo istoriosofų, kurie sugebėtų surinktus bibliografijos duomenis susisteminti, apibendrinti ir „praminti taką į pačią mūsų literatūros istoriosofiją“⁵. 1927 m. I. Kisinąs pažymėjo, kad lietuvių bibliografija paskutiniu metu išsivystė į savarankišką mokslo šaką⁶.

Bibliografijos teorijos ir metodikos problemas nagrinėti skatino Kauno universitete dėstomi bibliografijos kursai. Jie buvo skaitomi humanitarinio profilio studentams, kaip pagalbinė bendrojo lavinimo disciplina (greta knygos istorijos, suaugusių švietimo teorijos ir kt.). Bibliografiją pradėta dėstyti vos atidarius universitetą — 1922—1923 mokslo metais. Tą kursą (po 3 val. per savaitę) skaitė E. Volteris. Žinių apie to kurso pobūdį, jo turinį ir problematiką nepavyko surasti. Lietuvos istorijos bibliografijos kursas figūravo Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus mokslo planuose⁷, tačiau apie jo dėstymą trūksta žinių. Kelis metus bibliografijos dalykus dėstė V. Biržiška. Yra žinomi tokie jo skaityti kursai:

Mokslo metai	Semestras	Kurso pavadinimas	Valandų skaičius	Pastabos
1925—1926	pavasario	Bendrosios bibliografijos įvadas	1	Humanitarinio fak. filologijos skyriuje
1926—1927	pavasario	Bibliografija		
1927—1928	rudens	Lietuvių bibliografija XVIII—XIX a.	2	Lietuvių literatūros specialybei

⁴ *Biržiška M.* Apie literatūros istoriją ir mūsų „istorijas“.—„Visuomenė“, 1910, Nr. 2, p. 45—49.—Parašas: M. B-ka.

⁵ *Tumas J.* Kūryba.—Kn.: Vaižgantas. Raštai. T. 19. K., 1933, p. 70.

⁶ *Kisinąs J.* Keli žodžiai į mokytojus lietuvius dėl lietuviškos knygos.—„Svietimo darbas“, 1927, Nr. 10, p. 1069.

⁷ Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16—1932.IX.1.) apyskaita. K., 1933, p. 198.

Mokslo metai	Semestras	Kurso pavadinimas	Valandų skaičius	
1928—1929	rudens	Lietuvių bibliografija spaudos draudimo metu	1	
		[vadas į bendrąją bibliografiją]	1	
1940—1941	rudens ir pavasario	Bendroji bibliografija	2	Lietuvių literatūros specialybei ir kitiems humanitarinio profilio studentams

Bibliografijos dėstymas stimuliuoja teorijos vystymąsi, padėjo kaupti medžiagą jos istorijai. Tyrinėti bibliografijos istorijos ir metodikos problemas vertė ir praktiniai bibliotekinių kadrų parengimo klausimai. 1936 m. gruodžio 3—18 dienomis Švietimo ministerija suorganizavo pirmuosius bibliotekininkų kursus Lietuvoje⁸. Juose bibliografai V. Biržiška ir I. Kisinai skaitė bibliografijos ir „pritaikomosios bibliografijos“ dalykus (viso 5 val.).

Teorinę mintį skatino bibliografijos specializacija tarp bibliotekininkų. Profesinis pradas formavo gilesnį požiūrį į bibliografiją, vertė apibendrinti empirinį patyrimą, studijuoti bibliografijos būklę ir jos raidą kitose šalyse. Lietuvių bibliografų praktinė veikla ir jų teorinės pažiūros nebuvo izoliuotos nuo kitų tautų bibliografijos pasiekimų. Jų (pvz., V. Biržiškos) darbų metodikoje, bibliografijos darbo organizacijoje ir teoriniuose samprotavimuose pastebime rusų bibliografų (S. Vengerovo, N. Lisovskio, N. Rubakino, M. Kufajevo), lenkų (K. Estreicherio, A. Lysakovskio), vokiečio G. Šneiderio⁹ minčių pėdsakų. Detalesniam bibliografų požiūrui lyginimui tektų skirti specialų tyrinėjimą. Čia

pasitenkinsime pažymėję, kad lietuvių bibliografijos teorija vystėsi ne tik savo praktinių pasiekimų pagrindu, bet rėmėsi ir kitų tautų bibliografų idėjomis. Teigiamo poveikio teorinės minties raidai turėjo aktyvių mokslų ir kultūros veikėjų (J. Tumo, B. Sruogos ir kt.) domėjimasis bibliografija.

Teorinių minčių apie bibliografijos uždavinius, jos objektą, rūšis sutinkame bibliografijos veikalų įžanginiuose straipsniuose, recenzijose, bibliografijos istorijos apžvalgose.

J. Tumas pažymėjo du bibliografinių tyrinėjimų etapus: 1-asis — bibliografijos duomenų kaupimas, kelias į bibliografijos mokslą¹⁰, 2-asis — literatūros istoriosofija¹¹. Bibliografija ir istoriosofija (istorijos filosofija), anot J. Tumo, santykiauja kaip embriologija su medicina. Bibliografija, esą, parodo, „kiek ir kokių praeityje būta mūsų literatūrinių kūrybos embrionų, kartais vos žiūrimum“¹². Tačiau tuo bibliografiniai tyrinėjimai nesibaigia. Ieškant kūrybos pėdsakų praeityje, rašė J. Tumas, tenka išaiškinti, kurie raštai turėjo tautai gyvybinės reikšmės bei aukštesnių kultūrinių aspiracijų. Bibliografija (matyti, antrajame etape) padeda apibendrinti kultūros raidos

⁸ Pirmieji bibliotekininkų kursai Lietuvoje.—„Bibliografijos žinios“, 1936, Nr. 6, p. 255.

⁹ Schneider G. Handbuch der Bibliographie. Leipzig, 1923.

¹⁰ Tumas J. „Knygos“. [Rec.] —„Lietuva“, 1924, spalio 7, Nr. 226.

¹¹ Tumas J. Kūryba.— Kn.: Vaižgantas. Raštai. T. 19. K., 1933, p. 70.

¹² Ten pat.

kelią, daryti „kūrybines atrankas“, atskleisti praeities autorių kultūrinius siekius, parodyti raštus, formavusius lietuvių pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą. Dviejų bibliografinių fazių koncepcija su kai kuriais niuansais taip pat sutinkama V. Biržiškos ir I. Kisino straipsniuose.

Bibliografijos esmę ir jos uždavinius nagrinėjo rašytojas B. Sruoga. V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijos“ 2-osios dalies recenzijoje¹³ jis rašė, kad bibliografija turi tirti kultūrinį palikimą, kultūros ir literatūros raidos procesą. Literatūros istorija neturi galimybės parodyti visų autorių — tai gali padaryti bibliografija. Dėl to ji yra ne tik šaltinis literatūros istorijai, bet ir jos papildymas. B. Sruoga rašė, kad bibliografija parodo ne tik literatūros tūrį ir apimtį, bet ir jos raidos kelius, tautos kultūrinio brendimo eigą — ji yra „tautos kultūrinio išsirutuliojimo veidrodžiu“¹⁴. Bibliografija, pagal B. Sruogą, parodo, kokie klausimai rūpėjo įvairių epochų rašytojams, o knygų paplitimas, jų pakartotiniai leidimai liudija, kuo domėjosi visuomenė, kokių mastu rašytojai sugebėjo patenkinti kultūrinius, intelektualinius jos poreikius.

B. Sruoga taip pat palietė knygų vertimų ir perdirbimų reikšmę kultūros istorijai. Jis rašė, kad kiekvienos literatūros pirminiame raidos etape eina įvairūs vertimai ir svetimų raštų kompiliacijos. Tokie raštai yra kitų tautų kultūros indėlis į mūsų kultūrą, ir „bibliografija vaizdžiai parodo mūsų prabocių kultūrinį santykiavimą su kitomis tautomis, — ką mes esame skolingi jiems“¹⁵. Išaiškinę kitų autorių veikalų perdirbimo ir vietinėms sąlygoms pritaikymo principus, atskleisime tu laikų kultūros vaizdą.

Recenzijoje B. Sruoga nagrinėjo atskirų epochų kultūros sąveikos ir poveikio klausimą. Anot jo, tai, kas kultūroje įgyta, nedingsta be pėdsako, bet veikia naujus kultūros reiškinius. Tos sąveikos dėka išsivysto nauji kultūros reiškiniai, pvz., vertimų literatūra buvo kultūrinis veiksnys, turėjęs įtakos lietuvių tautos kultūriniam augimui. Tą kultūros raidos dėsnį, jo „praktiškąjį gyvenimą [...] mūsų tautos praeity“ suvokti kaip tik padedanti bibliografija.

Daugiausia bibliografijos teorijos problemomis domėjosi V. Biržiška. Bibliografinės minties Lietuvoje istorijai daug galėtų duoti detalesni duomenys apie V. Biržiškos skaitytas bibliografinių paskaitas. Tačiau apie 1925—1929 m. V. Biržiškos skaitytų kursų tematiką ir problematiką duomenų yra mažai, nes paskaitų konspektų ar bent planų jo asmeniniame archyve nepavyko surasti. Paskaitų klausytojų (A. Venclovos ir kt.) atsiminimai rodo, kad bibliografijos kurse buvo jungiamos ir kompleksiška nagrinėjamos knygos istorijos ir bibliografijos problemos (knygų atpažinimo, kontrafakcijų iššifravimo, autorių išaiškinimo ir kt.), bibliografijos metodikos (aprašo, klasifikacijos) ir istorijos (žymiausi darbai ir jų ypatybės) klausimai. Be to, V. Biržiškos paskaitose buvo liečiami ir bendrieji bibliotekų įrengimo, katalogų sudarymo ir panaudojimo klausimai. V. Biržiškos paskaitose buvo paliečiami atskiri su bibliografija susiję mokslinio darbo metodikos klausimai, pvz., literatūros citavimas ir kt. Tos šykščios žinios rodo, kad V. Biržiška bibliografiją siejo su knygos istorija ir bibliotekininkyste.

Teorinių minčių užfiksuota V. Biržiškos bibliografijų įžangose, straips-

¹³ Sruoga B. Vaclovas Biržiška. Lietuvių bibliografija. II-i dalis.—„Lietuva“, 1926, spalio 20, Nr. 237.

¹⁴ Sruoga B. Vaclovas Biržiška. Lietuvių bibliografija. II-i dalis. 1800—1864 m. [Rec.] — „Lietuva“, 1926, spalio 20, Nr. 237.

¹⁵ Ten pat.

niuose bei jo 1940—1941 m. skaityto bibliografijos kurso konspekte¹⁶.

V. Biržiškos raštai apie bibliografiją yra svarbūs ne tik teorinės minties istorijai, bet ir jo paties bibliografijų metodologijai išaiškinti. V. Biržiška daugiausia dirbo, rengdamas suvestinę retrospektyvinę lietuvių spaudos bibliografiją. Dėl to gausiai yra ir jo minčių apie tą bibliografijos šaką. Retrospektyvinės nacionalinės bibliografijos paruošimą jis traktavo kaip spaudos, o iš dalies ir kultūros istorijos tyrimą. „Lietuvių bibliografijos“ 1-os dalies įžangoje (1924 m.) V. Biržiška, beveik pažodžiu sekdamas G. Šneideriu, rašė, kad bibliografija „tyrinėja knygas ir jų santykius su žmogumi, jų rolę bendram kultūros progresui“, kad bibliografija nesitenkina vien knygų aprašu, bet „stengiasi išaiškinti ir tų knygų kilimo istoriją ir jų tolimesnę įtaką kultūrai“¹⁷.

Po dešimties metų, apibūdindamas bibliografiją kaip mokslo šaką, V. Biržiška rašė, kad jos uždavinys yra „aprašyti spausdintus ir nespausdintus raštus tiek išorės formos, tiek turinio atžvilgiu, juos klasifikuoti, suskirstyti, daryti išvadas apie knygų produkcijos augimą ar smukimą, apie jos sąryšį su visuomeniškai kultūriškomis žmonių susigyvenimo sąlygomis“¹⁸. Tat, V. Biržiška pažymėjo tris bibliografijos uždavinius: spaudos faktų registravimą, spaudos istorijos duomenų apibendrinimą, spaudos santykių su visuomene tyrimą. Tai progresyvus požiūris į bibliografiją ir jos uždavinius — bibliografija nebuvo apribojama spaudinių registravimu, bet reikalaujama surinktų duomenų apibendrinimo, ryšių su kultūros istorija.

V. Biržiškos straipsniuose ir paskaitos konspekte yra aptariamas bibliologijos turinys bei jos santykis su bibliografija. Pagal V. Biržišką, bibliologijos uždavinys yra „invertinti knygą kaip tam tikrą pramonės vaisių, išaiškinti jos istoriją, jos spausdinimo ir platinimo aplinkybes, invertinti knygą kaip tam tikrą pritaikomojo meno produktą, žiūrėti ne tik pačios knygos, bet ir popieriaus, kokiam knyga buvo išspausdinta, apdaro kuriame ji buvo apdaryta ir t. t.“¹⁹. Iš esmės tos pačios koncepcijos apie bibliologijos turinį ir uždavinius dėstomos bibliografijos kurso konspekte. V. Biržiška rašė, kad bibliologija apima spaudos istoriją ir jos gamybos problemas (paleografiją, spaudos istoriją, gamybos techniką), knygos meną (jų formą, iliustracijas, viršelius bei apdarus), ekonominius ir politinius spaudos leidimo ir platinimo aspektus (leidimo ekonomika ir organizacija, spaudos darbininkų profesinės ir socialinės-ekonominės sąlygos, spaudos politika, spaudos platinimo bei prekybos klausimai ir kt.). Iš spaudos išėjusią knygą tiria bibliografija. „Lietuvių bibliografijos“ 1-osios dalies įžangoje (1924 m.) V. Biržiška rašė apie dvi bibliografijos fazes: 1-ąją — „sausą bibliografinį knygų aprašymą ir surašymą“, kuri atlieka einamoji spaudinių registracija ir 2-ąją — gilesnį bibliografinės medžiagos apdorojimą. (2-ajai fazei jis skyrė einamosios bei retrospektyvinės bibliografijos papildymus). Tačiau tuo klausimu V. Biržiška nebuvo preciziškas, nes beveik tuo pat metu išspausdintame straipsnyje bibliografijos funkcijas jis apribojo tik pirmąją fazę — spaudinių aprašu, o detalesnį jų tyrinėjimą, daugiausia

¹⁶ Rankraštis (pirmieji žodžiai: „Bibliografijos termino reikšmė“, teksto 28 pusl.) yra šių eilučių autoriaus dispozicijoje.

¹⁷ Lietuvių bibliografija. D. 1. K., 1924, p. 1.

¹⁸ *Biržiška V. Bibliografija*. K., 1935, p. 9.

¹⁹ *Biržiška V. Lietuviškų knygų istorijos XVI—XVIII amžiuje bruožai*.—„Baras“, 1925, Nr. 3, p. 61.

išoriniu atžvilgiu, jis skyrė bibliologijai (žr. „Baras“, 1925, Nr. 3, p. 61).

Sekanti problema, kuria domisi bibliologija, anot V. Biržiškos, yra raštų ir spaudinių rinkimas bei jų saugojimas. Tuo užsiima archyvistika ir bibliotekininkystė („bibliotekų mokslas“). Bibliotekininkystei tenka spręsti tokius klausimus, kaip bibliotekų organizacija ir jų darbo metodika (ūkis, bibliotekinio darbo technika, politika, įstatymdavystė, pedagogika, skaitytojų auklėjimas, skaitymo menas, darbo su knyga metodika). Bibliologijai skiriama ir bibliofilija — mokslas apie retas knygas ir jų kolekcionavimą.

V. Biržiškos straipsniuose sutinkama ir kiek kitokių bibliologijos apibrėžimų. Bibliologija, stambesnės mokslo klasifikacijos kontekste, jis traktavo kaip tam tikrą kultūros šaką²⁰, o kitame straipsnyje — kaip nuolatinę bibliografijos darbų gilinimą²¹. Tat bibliologiją V. Biržiška traktavo kaip mokslą apie knygas ir rankraščius pačia plačiausiaja prasme. Bibliografiją jis laikė sudedamąja bibliologijos šaka, tiriančia spaudinių išorines ypatybes ir turinį.

V. Biržiška palietė taip pat bibliografijos ir literatūros istorijos uždavinių, jų santykių problemą. Jis (taip pat ir B. Sruoga) pažymėjo bibliografijos ir literatūros istorijos genetinius ryšius, jų bendrą objektą, o iš dalies metodologinių principų bendrumą praityje (biografinių bei bibliografinių duomenų rinkimas ir trumpas knygos turinio apibūdinimas) ir palaipsnių jų išsivystymą į atskiras mokslo šakas. Bibliografiją V. Biržiška traktavo kaip literatūros istorijos pagalbinę mokslo šaką. Bibliografijos reikšmė literatūros istorijai, jo nuomone, ypač ryški lietuvių literatūros istoriografijoje. Netu-

rint išsamesnė bibliografijos, sunku buvo rašyti lietuvių literatūros istoriją — į ją nepatekdavo nemažai reikšmingų faktų dėl to, kad jų nežinojo bibliografija.

Rankraštyje likusiame straipsnyje „Nežinomi senieji lietuvių raštai ir raštininkai“ V. Biržiška rašė, kad bibliografui „kiekvienas raštas ir kiekvienas rašytojas yra vienodai brangus ir svarbus, ypatingai jam brangūs yra mažiausiai žinomi ir vertinami raštai — plataus vardo ir garso rašytojai yra paprastai tiek ištirti ir išnagrinėti, kad nelengva ką nors naujo apie juos paskelbti. Bibliografas kruopščiai renka visą rašytinę medžiagą, nežiūrėdamas jos svarbumo ar rimtumo ir pateikia ją literatūros istorikui perkošti, atrinkti“²². Tame straipsnyje V. Biržiška taip pat skyrė dvi spaudos tyrimo fazes: 1. bibliografinių duomenų kaupimą, pirminį spaudos faktų fiksavimą ir 2. jų atranką ir vertinimą. Antros fazės spaudos tyrinėjimą, anot V. Biržiškos, atlieka literatūros istorija.

V. Biržiška pažymėjo bibliografijos reikšmę, nušviečiant tautos kultūros raidą, jos kiekybinius duomenis. Literatūros istorikas, anot V. Biržiškos, iš didelio skaičiaus rašytojų ir jų kūrinių atrenka ir nagrinėja tik tokius, kurie turėjo įtakos literatūros raidai. Kultūros istorikas taip pat pateikia apibendrintus spaudos istorijos duomenis bei išvadas, paminėdamas tik atskirus spaudos faktus. Tad didelis kiekis rašytojų ir knygų, kartais savo metu populiarų ir mėgstamų, lieka už literatūros ir kultūros istorijos ribų. Tuos literatūros bei kultūros istorijos neliečiamus raštus fiksuoja bibliografija. Ji kiekvieną, ypač ankstesnių epochų spaudinį, traktuoja kaip kultūros faktą, tam tikrą tautos vystymosi liudi-

²⁰ „Baras“, 1925, Nr. 3, p. 61.

²¹ *Biržiška* V. Bibliografija.— „Bibliografijos žinios“, 1931, Nr. 1, p. 2.

²² *Biržiška* V. Nežinomi senieji lietuvių raštai ir raštininkai.— LKLI, Nr. 212, p. 1.

ninką ir akstiną²³. Tuo būdu bibliografija yra ne tik šaltinis literatūros ir kultūros istorijai, bet jos sukaupti duomenys leidžia daryti savarankiškas išvadas. Kiekvienas spaudos ar rašto faktas, rašė V. Biržiška, rodo tendencijas, vyravusias tautos dvasinės kultūros srityje, o lakoniškos bibliografinės žinios apie tų raštų paplitimą apibūdina vieno ar kito istorinio laikotarpio visuomenės arba jos atskirų sluoksnių kultūrinį lygį²⁴.

V. Biržiškos bibliografijos paskaitų konspekte ir kai kuriuose jo straipsniuose rašoma apie bibliografijos rūšis (šakas). Bibliografija skirstoma rūšimis pagal du kriterijus: 1. registruojamos literatūros išleidimo vietą, laiką bei kitus jos požymius, 2. pagal darbų metodiką. Atsižvelgiant į registruojamą spaudinių išleidimo vietą, bibliografija gali būti tarptautinė, valstybinė arba nacionalinė (kai dėmesis imamas ne tik teritorinis, bet ir kalbinis kriterijus), krašto (regionalinė) bibliografija. Pastaroji gali būti skirstoma į krašto leidinių ir literatūros apie kraštą bibliografijas. Skirstydami pagal registruojamą spaudinių išleidimo laiką, turėsime einamąją (bėgamąją) ir retrospektyvinę bibliografiją, pagal tematiką — universaliąją, specialiąją („daiktinę“) ir personalinę. Paskaitos konspekte atskirai aptariama periodikos bibliografija, be to, nurodomos atskirų žinybų leidinių (žinybinė) ir individualių knygų rinkinių bibliografijos.

Klasifikuodamas pagal metodikos ypatybes, jis nurodė tokias bibliografijos rūšis: registracinę (aprašomąją), anotacinę, referatyvinę, rekomendacinę (pažymėjo jos uždavinys ir reikšmę savišvietai). Apie kritinę bibliografiją V. Biržiškos raštuose yra prieš-

tarinių minčių: vienur jis ją neigė — recenzijų (kaip ir periodikoje spausdinamų informacinių sąrašų) neskyrė prie bibliografijos²⁵. (J. Tumas recenzijas skyrė prie bibliografijos ir save — daugelio recenzijų autorių — laikė bibliografu)²⁶. Paskaitų konspekte, aptardamas bibliografijos rūšis, V. Biržiška pažymėjo ir kritinę bibliografiją (apyvartoje esančių knygų vertinimas).

Bibliografijos klasifikacija rūšimis V. Biržiškos raštuose nėra preciziška, pvz., nėra aiškiai apibrėžtas nacionalinės bibliografijos turinys, neaiški lituanikos bibliografijos vieta klasifikacijoje, neapibrėžtas anotacinės ir rekomendacinės, specialiosios ir personalinės bibliografijų santykis ir kt.

Paskaitų rankraštyje V. Biržiška palietė bibliografinio darbo (individualaus ir kolektyvinio) organizacijos ir planavimo klausimus, išanalizavo „bibliografinio ištyrimo“, t. y. bibliografinės informacijos parengimo metodiką. Jis rašė apie teminės informacijos parengimo metodiką, šaltinių panaudojimą (į šį klausimą daugiausia dėmesio kreipė) ir trūkstamų bibliografinių duomenų apie knygą (autoriaus, antraštės, leidimo metų, vietos ir kt.) išaiškinimą. Paskaitose V. Biržiška plačiai nagrinėjo bibliografinio aprašo (aprašo elementų, kolektyvinio autoriaus, bibliografinio ir kataloginio aprašo skirtumų, aprašo pilnumo ir trumpumo) problemas. Didelės reikšmės V. Biržiška teikė anotavimo klausimui. Jis rašė, kad „be anotacijų nėra mokslinės bibliografijos, o yra tik sąrašai“ (Žr. rankraščio 26 pusl.). Anotacijos, anot V. Biržiškos, ypač reikalingos specialistams skirtose bibliografijose. Anotacijas V. Biržiška skirstė į kelias grupes: formalinės, ap-

²³ Nežinomi senieji lietuvių raštai. — Ten pat, p. 1.

²⁴ Nežinoma senoji lietuvių literatūra. (Straipsnis „Nežinomi senieji lietuvių tait“ ankstesnis variantas). — MA CB, F. 163 — 72, l. 2.

²⁵ *Biržiška V. Bibliografija. K., 1935, p. 10.*

²⁶ *Tumo J. gyvenimo aprašymas. — LTSR VCA, Kauno filialas, F. 557, b. 767.*

rašomiosios, referatyvinės, kritinės, rekomendacinės. Jis aiškino, kokiam bibliografijos darbui tinka viena ar kita anotacija, pažymėjo, kad anotacijos rašantis bibliografas turi atsizvelgti į darbo formą (kortelinis katalogas, spausdintas leidinys), literatūros klasifikaciją (sisteminis, dalykinis, pagal autorių abėcėlę), skaitytojo, kuriam leidinys skiriamas, kategoriją (mažai išsilavinęs, apsiskaitęs, specialistas), bibliografijos tipą (universalioji ar specialioji), registruojamas literatūros pobūdį (mokslo darbai, beletristika). V. Biržiška taip pat palietė anotacijų standartizavimo ir kitus klausimus.

Išlikę V. Biržiškos raštai bibliografijos klausimais rodo jų autorių buvus ne tik didelio masto bibliografu-praktiku, bet ir žymiausiu Lietuvos bibliografijos teorijos ir metodikos žinovu.

Atskirus bibliografijos teorijos klausimus, daugiausia sekdamas G. Šneideriu ir V. Biržiška, yra lietęs I. Kisinas. Bibliografiją jis laikė mokslo šaka, supažindinančia su knyga, jos istorija (informacine funkcija) bei tvarkymo metodais²⁷ (bibliografinio darbo metodika). Sekdamas V. Biržiška, I. Kisinas rašė apie dvi bibliografinio darbo fazes: 1. „sausą“ knygų surašymą ir 2. „aprašomąją“ bibliografiją, kurios uždavinys — papildyti išleistas bibliografijas, taisyti neišvengiamus tokiuose darbuose trūkumus ir kt. (Greičiausiai, tai nepakankamai preciziškai suformuluota mintis apie einamąją spau-

dinių registravimą ir mokslinį retrospektyvinės bibliografijos parengimą).

I. Kisinas akcentavo bibliografijos reikšmę, populiarinant spaudą. Anot jo, bibliografas turi sutvarkyti visą medžiagą taip, kad ji būtų prieinama platesniems skaitytojų sluoksniams²⁸. Bibliografijos metodikoje jis ypač akcentavo literatūros sisteminimą, pažymėjo, kad tinkama klasifikacija atskleidžia literatūros turinį ir leidžia pasirinkti reikalingų leidinių skaitytojams.

Ikityriniai lietuvių bibliografai nepėmė visų svarbiausių bibliografijos klausimų. Pavyzdžiui, net bibliografijos santykius su kitomis mokslo šakomis jie lietė tik vienu aspektu — siedami su spaudos ir literatūros istorija. Jos santykiai su kitomis mokslo šakomis nebuvo nagrinėjami. Didesnio dėmesio nesusilaukė ir visuomeninės-socialinės bibliografijos funkcijos, jos reikšmė ir pozicijos ideologinėje kovoje. Mažai paliesti bibliografijos ryšiai su pedagoginėmis disciplinomis ir reikšmė švietimo darbui. Teorinių svarstymų daugiausia buvo apie retrospektyvinę lietuvių spaudos bibliografiją. Dėl to ir bibliografijos traktavimas bei išvados neretai buvo vienapusiškos ir neišbaigtos. Teorijos ir metodikos klausimai liko detaliau neaptarti, nesusistematinti. Dėl šios priežasties teorinių minčių reikšmė praktinei bibliografinėi veiklai ir bibliografijos, kaip mokslo šakos, raidai nebuvo didelė.

Trumpinimai

LKLI — Lietuvių kalbos ir literatūros institutas
MACB — Mokslų akademijos Centrinė biblioteka
LTSR VCA — Lietuvos TSR Valstybinis centrinis archyvas

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Bibliotekininkystės ir mokslinės
informacijos katedra

Įteikta 1971 m. birželio mėn.

²⁷ *Kisinas I.* Keli žodžiai į mokytojus lietuvius dėl lietuviškos knygos.— „Švietimo darbas“, 1927, Nr. 10, p. 1069.

²⁸ *Kisinas I.* Naujas indelis mūsų kultūros lobyne.— „Literatūros naujienos“, 1935, rugpjūčio 1, Nr. 14.

Резюме

Развитие теоретической мысли в Литве стимулировалось появлением таких крупных библиографических работ, как «Литовская библиография» В. Биржишки, а также преподаванием курса библиографии в Каунасском, позднее в Вильнюсском университете. Теоретические обобщения встречаются во введениях к библиографическим трудам (В. Биржишка), в рецензиях на библиографические пособия (Б. Сруога, Ю. Тумас), в статьях по истории библиографии (В. Биржишка, И. Кисинас), в рукописях курса библиографии. В них прослеживаются следы идей русских (С. Венгеров, Н. Рубакин, М. Куфаев), польских (К. Эстрихер, А. Лысаковский), немецких (Г. Шнейдер) библиографов.

В. Биржишка считал, что в задачи библиографии входят регистрация фактов печати, обобщение сведений по истории печати, изучение взаимодействия печати и общества. Более широко определял задачи библиографии Б. Сруога, вмевявший в обязанность библиографии изучение культурного наследия и развития культурного процесса. Ю. Тумас, В. Биржишка писали о двух фазах библиографического исследования: о «сухом» описании и о более глубоком исследовании печати, по определению Ю. Тумаса,— историософии. В трудах В. Биржишки немало место уделено определению библиологии, выяснению изучаемого ею объекта. Библиологию он трактовал как науку о книгах и рукописях в самом широком смысле слова (включая историю, технику производства, проблемы экономики и оформления книги и др.). Библиографию он считал составной частью библиологии. И Б. Сруога, и В. Бир-

жишка указывали на библиографию как на вспомогательную отрасль литературоведения. Б. Сруога отмечал, что история литературы не может отразить всех авторов, это в состоянии сделать лишь библиография. Поэтому она служит для истории литературы не только источником, но и дополнением. Упомянув о значении библиографии для истории культуры, В. Биржишка писал, что лаконичные библиографические сведения о распространении различных сочинений указывают на культурный уровень общества и отдельных его слоев в тот или иной исторический период, а по мнению Б. Сруоги,— библиография показывает ход культурного созревания народа и является «зеркалом культурного развертывания нации». Б. Сруога писал также о значении библиографии для изучения проблем культурного взаимодействия и взаимовлияния. В статьях В. Биржишки и в рукописях его лекций рассматриваются вопросы видов библиографии, методологические принципы библиографической практики и др.

Библиографическая мысль досоветского периода не охватила всех важнейших вопросов библиографии. Объектом теоретического обсуждения была преимущественно ретроспективная библиография литовской печати. Поэтому выводы и обобщения были зачастую односторонними и неполными. Не были рассмотрены и систематизированы многие вопросы теории и методики библиографии. По этой причине значение выдвигавшихся теоретических положений для развития библиографической деятельности и библиографии как науки было невелико.

THEORY OF BIBLIOGRAPHY IN LITHUANIA (UNTIL 1940)

V. ŽUKAS

Summary

The development of the theory of bibliography was favoured by the appearance of the

important study „Lietuvių bibliografija“ (Lithuanian Bibliography) by V. Biržiška and the

course of lectures on bibliography delivered at the University of Kaunas (later transferred to Vilnius).

Some observations on bibliography may be found in the prefaces to and reviews of bibliographical publications (V. Biržiška, B. Sruoga, J. Tumas), articles on the history of bibliography (V. Biržiška, I. Kisinas), and the manuscripts of the lectures on bibliography.

V. Biržiška had pointed out the following aims of bibliography: to record the facts of printing, to summarize the data of its history and to investigate the relationship between printing and society. B. Sruoga understood these aims in a somewhat broader sense—he emphasized the necessity of studying cultural development and its heritage. J. Tumas and V. Biržiška wrote about two stages of bibliographical research—mere registration and deeper investigation, or historiosophy as J. Tumas put it. Full credit should be given to V. Biržiška for his attempts to define bibliography and to determine its object. He treated bibliography as the science of books and manuscripts in the broadest sense of the word (history, technology

of production, artistic design, economical problems of production, etc.). He considered bibliography as a branch of bibliology. B. Sruoga and V. Biržiška were interested in the relationship between the history of literature and bibliography and pointed out the areas of their research. Bibliography, they said, should help the science of literature in presenting the authors fully thus not only serving as a source to the science of literature but also as its supplement. They both appreciated the significance of bibliography in the history of culture. V. Biržiška wrote that concise bibliographical data of the spread of various publications characterize the cultural level of a society or its particular layers, and according to B. Sruoga show the development of national culture and is „the mirror of the cultural maturity of a nation“. B. Sruoga also pointed to the significance of bibliography in the study of the problems of cultural interference. In his articles and manuscripts of lectures V. Biržiška discussed the types of bibliography and the principles of its division as well as the methodological principles of practical work.